

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

На правах рукопису

СТАСИШЕН
Микола Савович

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.05 — Економіка, планування,
організація управління народним господарством
та його галузями (промисловість)

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
у вигляді наукової доповіді

Київ — 1993

№ 27.574

Робота виконана в Інституті рибного господарства Української академії аграрних наук

Науковий керівник — член-кореспондент Української академії аграрних наук, доктор економічних наук, професор
П. П. Борщевський

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
І. О. Сінгаєвський
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник **Ю. М. Ухналевський**

Провідна організація: Інститут підвищення кваліфікації і перепідготовки керівних працівників і спеціалістів харчової і переробної промисловості Держхарчпрому України

Захист відбудеться «10» червня 1993 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 016.41.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в Раді по вивченню продуктивних сил Академії наук України за адресою: 252032, м. Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил АН України

Дисертація розіслана «10» травня 1993 р.

*Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук*

Д. К. Прейгер

ЛННБ України ім. В. Стефаника

00814162 (M)

**ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність досліджень. Рибицтво та рибальство постачають для населення рибу продукцію, що є джерелом високоякісних тваринних білків і тому відіграють важливу роль у вирішенні проблем харчування. Вміст білків у м'ясі більшості видів риби, які вирощуються в Україні, такий же, як у яловичині та свинині. Риба має високу харчову і смакову цінність через вміст в ній, крім білків, жирів, вітамінів, ферментів, багатьох мінеральних та екстрактивних речовин. Завдяки цим якостям риба і рибні продукти більш корисні ніж яловичина і свинина, належать до високоцінних продуктів харчування, використовуються для лікувальних, дієтичних цілей та дитячого харчування. Для жителів України прісноводна риба – традиційний продукт харчування, відповідає їх смакам. Її виробництво розташоване безпосередньо біля місць споживання та захищене від зовнішніх економічних та політичних негативних обставин.

При такій цінності риби і рибних продуктів, особливістю рибицтва є те, що стави для нього, в основному, будуються на заболочених місцях, вибалках, солончаках та інших угіддях, які не придатні для сільськогосподарського виробництва. Для рибицтва використовується тепла вода після охолодження агрегатів енергетичних об'єктів, забезпечуючи ефективно примінення теплових відходів. Природні водойми та штучні водосховища при гідроелектростанціях використовуються для виробництва електроенергії та як транспортні лінії, для зрошення полів, водопов та інших цілей. При цьому вони є життєвим простором для риби і їх кормових організмів, місцем розмноження риби та джерелом постачання риби-сирцю. Рибне господарство в цьому випадку є вторинним водокористувачем. Загальна площа водойм України становить більше 1,6 млн. га, в т.ч. 0,2 млн. га ставів. Клімат України є сприятливим для багатьох цінних теплолюбивих риби.

Для годівлі риби можуть використовуватися такі кормові культури, які для теплокровних тварин не придатні, а то і шкідливі /ріпак, ріпина/. Згідно з нормативами затрати кормів на 1 ц харчового білку великої рогатої худоби становлять 117,6 ц кормових одиниць, а на 1 ц білку коропи – 40 ц, або майже в три рази менше.

Потреби населення України в рибі і рибних продуктах у 1991 р. були задоволені за рахунок власного виробництва по всій про-

дукції на 30,3 % і в т.ч. по свіжій рибі - на 19,6 % до національних мінімальних фізіологічних норм споживання риби, розроблених Інститутом проблем харчування Міністерства охорони здоров'я України /рибна продукція усього - 17,6 кг на рік, в т.ч. риба свіжа - 11,9 кг/.

Таким чином, рибицтво і рибальство пов'язане з використанням другорядних і непродуктивних земельних угідь, вторинним використанням водних і інших природних ресурсів, будівництвом водойм, які облагороджують навколишнє середовище, не шкодячи іншим галузям народного господарства, сприяють вирішенню продовольчих питань країни.

Коли врахувати корисні властивості рибних продуктів, наявність величезного фонду рибогосподарських водойм, сприятливі для рибицтва кліматичні умови, можливість використання для нього ресурсів, які часто не можуть бути використані для інших виробництв, відносно низькі витрати на вирощування риби, наявність створеної матеріально-технічної бази рибицтва і рибальства в країні та низьку забезпеченість населення прісноводною рибою, стає очевидною необхідність подальшого підвищення ефективності розвитку рибного господарства України та актуальність економічних досліджень раціональних шляхів вирішення цієї проблеми.

З питань економіки рибного господарства внутрішніх водойм колишнього СРСР та його регіонів виділяються публікації М.П.Сисоева, В.О.Муріна, П.М.Заглубоцького, М.Г.Грачова, М.Г.Гробокопателя, М.В.Гринжевського, В.Г.Березянка, Г.Д.Тітової, В.Є.Федяєва, О.Ф.Орлова, І.Б.Митяєвої, Н.В.Осетрової та інші. Деякі з них висвітлюють окремі питання економіки рибного господарства прісних водойм України. Проте питання економічної ефективності розвитку рибного господарства України в цілому до цього часу ще достатньо не вивчені. Таке становище та актуальність проблеми визначили і обумовили вибір теми дисертаційної роботи, виконаної у вигляді наукової доповіді.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розробці пропозицій по підвищенню ефективності розвитку рибного господарства внутрішніх водойм України, визначенню найважливіших напрямків збільшення вилову риби. У зв'язку з цим у дисертації поставлені завдання показати місце і роль рибного госпо-

дарства у вирішенні продовольчого питання України, оцінити сучасний стан розвитку рибного господарства, рівень ефективності його функціонування, виявити резерви підвищення ефективності та визначити основні напрямки прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності розвитку цієї галузі народного господарства України в умовах переходу до ринкових відносин.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є питання економіки рибного господарства внутрішніх водойм України і зокрема шляхи підвищення ефективності його розвитку. Об'єктом дослідження є виробнича діяльність підприємств і організацій рибного господарства внутрішніх водойм України в умовах формування ринкових відносин. При цьому використовувалися матеріали статистичної звітності, аналітичні і узагальнюючі показники бухгалтерських та рибницьких звітів підприємств і організацій та зведених звітів об'єднання "Укррибгосп".

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали науки праці вітчизняних та іноземних вчених з питань ефективності функціонування окремих галузей народного господарства і зокрема рибного господарства, нормативні та інструктивні матеріали з питань економіки. В ході наукового дослідження використані такі методи і прийоми його проведення як системний аналіз, зведення, групування, абсолютні, відносні та середні величини, індекси, методи економіко-математичного і статистичного аналізу з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Наукова новизна праці полягає в тому, що автор вперше досліджує весь круг питань економічної ефективності функціонування рибного господарства України, і зокрема ефективності розвитку рибництва, рибальства, обробки риби та штучного відтворення рибних запасів природних водойм, а також методів господарювання в державних та колективних рибних господарствах, робить узагальнення практичного досвіду з цих напрямків в їх діяльності, виявляє тенденції, дає їм теоретико-методологічне обґрунтування, визначає шляхи підвищення ефективності розвитку рибного господарства внутрішніх водойм держави, основні напрямки збільшення вилуви риби з цих водойм, розширення її асортименту і підвищення якості в умовах формування ринкових відносин.

Найбільш значимими науковими і практичними результатами дисертації, які відзначаються новизною і виносяться вперше пошуковачем на захист, є наступні: 1/ теоретико-методологічне визна-

чення сутності, особливостей і системи показників вимірювання економічної ефективності діяльності рибного господарства та його основних структурних ланок; 2/ розробка і обґрунтування методичних положень оцінки економічної ефективності використання ресурсного потенціалу рибного господарства та його виробничих підрозділів; 3/ вивчення і визначення впливу основних факторів на рівень ефективності діяльності рибного господарства; 4/ розробка і обґрунтування основних елементів ринкового механізму господарювання в рибному господарстві з урахуванням специфічних особливостей його функціонування, зокрема з урахуванням особливостей техніки, технології й організації виробництва; 5/ вияв резервів і обґрунтування шляхів підвищення ефективності розвитку рибного господарства України як на найближчу, так й на більш віддалену перспективу.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно завершене пропозиціями і рекомендаціями, використання яких сприяє росту ефективності рибного господарства, раціональному використанню ресурсів і виробничих потужностей, зростанню обсягів виробництва рибної продукції, зниженню її собівартості, удосконаленню організації виробництва та постановки господарювання.

Апробація та реалізація результатів дослідження. Основні положення дисертації були викладені і схвалені на нараді молодих вчених Державного науково-дослідного інституту озерного і річкового рибного господарства /Ленінград, 1972/, на Всесоюзній нараді з проблем освоєння рослинюдних риб /Славянск, 1984/, на Республіканській науково-практичній конференції з питань комплексного розвитку регіонів /Київ, 1985/, на засіданнях вчених Рад Державного науково-дослідного інституту озерного і річкового рибного господарства, Українського науково-дослідного інституту рибного господарства, а також на нарадах, семінарах, які проводилися в Інституті рибного господарства Української Академії аграрних наук та у Виробничому державно-кооперативному об'єднанні рибного господарства "Укррибгосп".

Пропозиції і рекомендації автора використовувалися при вирішенні соціально-економічних питань розвитку рибного господарства внутрішніх водойм України, при розробці поточних та перспективних планів, прогнозів та програм розвитку галузі.

Публікації. Результати виконаних досліджень опубліковані в 16 наукових працях загальним обсягом 12,5 д.а.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Зміст дослідження автор подає, згрупувавши питання по основних напрямках – суспільно-економічні проблеми росту ефективності рибного господарства в цілому, техніко-економічні питання окремих напрямків виробничої його діяльності та загальні висновки.

Суспільно-економічні проблеми росту ефективності розвитку рибного господарства України автор досліджував, здійснюючи впровадження нової системи управління та економічного стимулювання, заходів по поліпшенню планування і посиленню впливу господарського механізму на ріст ефективності виробництва та якості роботи, нових методів господарювання, повного господарського розрахунку і самофінансування, формування і впровадження ринкового механізму господарювання /2-16/.

На цих етапах розвитку рибного господарства стояло завдання розробити такі системи організації і оплати праці, організації виробництва, матеріального і морального заохочення, щоб зацікавити окремого працівника, трудовий колектив, галузь у систематичному покращенні результатів своєї роботи, щоб господарства без адміністративного впливу прагнули підвищувати ефективність своєї діяльності. Тому вивчалася ефективність таких систем, здійснювався аналіз різних показників діяльності, виявлялися невикористані можливості і резерви збільшення виробництва рибної продукції.

Серед питань, які досліджувалися під цим кутом зору, особливу увагу було приділено продуктивності праці, як важливої складової ефективності, яке вивчалася в різних типах господарств. Продуктивність праці визначалася в натуральному та грошовому виразі, виявлявся пофакторний вплив на рівень її показників, порівнювалися показники різних господарств, цехів, ланок. Виявлявся вплив на продуктивність праці рівня механізації та фондоозброєння, організації виробництва, різних систем заохочення. Вивчалися форми організації комплексних бригад з оплатою за кінцеві результати праці, зокрема, комплексних господарозрахункових бригад, з оплатою праці за єдиним нарядом за кінцевий результат, з приміненням коефіцієнту трудової участі.

Ці форми організації праці базувалися на визначенні внеску кожного працюючого в загальні результати праці і на цій підставі встановлювалася пряма залежність розміру винагороди від продуктивності праці. Зверталася увага на нетрадиційні технологічні прийоми і знаряддя праці та зміни в організації праці у зв'язку з їх приміненням. Так використання закидних неводів довжиною 1200–1600 м з приміненням неводовибіральных машин підвищувало продуктивність праці на вилові риби, а також забезпечувало ріст ефективності роботи всього господарства за рахунок більш повного облову водойм, скорочення періоду облову, зменшення затрат на його здійснення.

Вирощування рибосадкового матеріалу протягом двох років у Сумському рибокомбінаті дало можливість отримувати життєздатний зарібок, а це в свою чергу допомагає зменшити вплив несприятливих погодних умов, недостатку кормів, прорахунків організаційного характеру і забезпечувати стабільно високу рибопродуктивність та продуктивність праці.

Поряд з продуктивністю праці важливим показником ефективності виробництва є його прибутковість, рентабельність. Вивчалися фактори, які впливали на собівартість різноманітної продукції рибного господарства, виявлялися шляхи зниження її, розроблялися пропозиції по вдосконаленню ціноутворення на рибну продукцію.

Досліджувалося як ріст ефективності рибного господарства забезпечувався вдосконаленням елементів господарського механізму, зокрема таких як планування, відповідальність за результати діяльності, показники оцінки роботи підприємств, система заходів по впровадженню нової техніки і технології та ін. Великі надії в переорієнтації господарсько-виробничої діяльності рибокомбінатів на досягнення кінцевих результатів покладалися на економічні нормативи утворення фонду зарплати та фондів економічного стимулювання.

Вивчався вплив різних варіантів нормативів утворення фондів відрахування від прибутків у бюджет, плати за основні виробничі фонди, трудові ресурси, на фінансовий стан рибних господарств. Обґрунтовувалася необхідність зменшення каналів відрахування з доведенням пропозицій до кількісного визначення.

Основним елементом механізму самофінансування були запроваджені нормативи розподілу прибутків. Щоб сприяти підвищенню за-

цікавленності колективів рибних господарств у зростанні ефективності виробництва, автор розробив пропозиції для удосконалення цих нормативів. З метою розширення прав підприємств, їх самостійності у вирішенні господарських питань, вивчалася можливість скорочення числа директивних показників, які робили громіздкою систему планування і оцінки виробничої діяльності колективів.

Вивчені і підготовлені пропозиції з питань більш повного використання можливостей раціонального поєднання інтересів рибного господарства і місцевих органів управління у підвищенні ефективності розвитку рибного господарства за рахунок поліпшення постачання, виділення площ для будівництва ставів та магазинів для фірмової торгівлі, врахування інтересів рибного господарства при будівництві підприємств, що користуються водою. У свій час зазначені проблеми ефективності розвитку рибного господарства України об'єктивно іслували і їх вивчення та розробка систем вирішення давали відповідний позитивний результат.

З 1990 р., коли були прийняті Концепція та Програма переходу України до ринкової економіки, автор проводив дослідження шляхів і форм переходу підприємств рибного господарства до ринкових відносин. У цей час виникає можливість забезпечити ріст ефективності розвитку галузі за допомогою факторів, притаманних ринковій економіці. В таких умовах набуває нового змісту матеріальна зацікавленість учасників процесу виробництва, їх економічні свободи, матеріальна відповідальність за результати діяльності, вільне ціноутворення. При цьому виникає конкуренція – новий для економіки України могутній фактор впливу на кількісні та якісні показники господарств, на їх чутливість до нової техніки і технології, орієнтування на потреби споживачів.

Цими важелями ринок створює для товаровиробників умови економічного примусу та матеріального заохочення. Проте в цих умовах також необхідно розробляти системи впливу на товаровиробника з метою підвищення його активності. Крім того, набуває важливого значення питання пристосування народного господарства та його галузей до нових умов, розробка шляхів плавного і без втрат переходу від однієї системи до іншої. Зокрема, це стосується рибного господарської галузі народного господарства країни.

Автором розроблені і запропоновані методичні підходи до проведення роздержавлення і приватизації в рибному господарстві, які здійснюються з метою забезпечення дії на ринку великої кількості самостійних, економічно відповідальних не тільки своїми

поточними доходами, але й майновою власністю товаровиробників, подолання відчуження робітників від засобів і результатів виробництва, розвитку конкуренції, структурної перебудови виробництва і управління економікою, залучення іноземних інвестицій. При тому, що на рибне господарство поширюється дія законодавства про роздержавлення і приватизацію, здійснення його тут має свої особливості. Ці особливості, в першу чергу, пов'язані з використанням водних ресурсів, які відповідно до чинного законодавства не можуть передаватися у колективну та приватну власність за виключенням невеликих /до 3 га/ ділянок водойм і боліт. Декретом Уряду України встановлено, що рибокомбінати не можуть бути приватизовані. Враховуючи значення приватизації для розвитку народного господарства та існуючі вимоги нормативних актів, автором розроблені пропозиції з питань передачі майна рибних господарств в оренду. Майнові сертифікати працівників рибокомбінатів доцільно направляти на приватизацію державного майна інших підприємств за допомогою холдингових компаній, інвестиційних фондів та довірчих товариств.

В дисертації обгрунтована доцільність залишення в загальнодержавній власності рибоводно-меліоративних станцій /РМС/, які надають послуги 3215 сільськогосподарським колгоспам і радгоспам по зарибленню, облову та ремонту ставів. За допомогою РМС держава зможе сприяти ефективному використанню ставкового фонду в зоні їх обслуговування.

У риболовецьких колгоспах, де власність є результатом спільної праці їх членів, повинно здійснюватися паювання. Автор обгрунтував принципи та можливі варіанти проведення паювання власності цих господарств.

Обслуговуючі рибництво підприємства та організації - будівельні організації, механічні, комбикормові заводи та інші - є державними підприємствами і для них немає особливих умов роздержавлення і приватизації.

Наявність і функціонування ринкової економіки в першу чергу пов'язані з виробництвом товарів. Автор дослідив, що собою являє риба як товар, які його споживчі якості, а також, враховуючи вимоги об'єктивних економічних законів ринку, ставить питання та шукає на них відповіді: скільки такого товару потрібно для споживачів країни з урахуванням їх платіжеспособності, що потрібно робити, щоб споживання риби зростало, яка існує можливість того, що риба і рибні продукти будуть завезені з інших країн і за ра-

хунок цього зменшиться попит на свою продукцію, чи не може покритися потреба в рибних продуктах за рахунок вітчизняного океанічного лову, чи не буде зменшено споживання риби через насиченість харчового ринку дешевим м'ясом і м'ясопродуктами або іншими взаємозамінними продуктами харчування. Розглядалося питання удосконалення торгівлі рибою, обслуговування споживачів, розширення ринку збуту риби за межами країни.

Місткість ринку риби і рибної продукції визначена, виходячи із мінімальних фізіологічних норм споживання риби, розроблених Інститутом проблем харчування Міністерства охорони здоров'я України. Ці мінімальні потреби задовольнялися в 1991 р. за рахунок продукції господарств об'єднання "Укррибгосп" лише на 13%. З врахуванням риби, яка поступила від морського та океанічного вилову на душу населення всього в цьому році прийшлося 10,9 кг риби при мінімальній нормі 17,6 кілограмів.

Дослідження свідчать, що рибогосподарському виробництву на внутрішніх прісних водоймах не загрожує конкуренція з-за кордону та всередині країни і практично немає обмежень у зростанні обсягів його виробництва. Тому автором проводився подальший пошук шляхів вирішення питань зростання обсягів виробництва риби за рахунок його інтенсифікації та будівництва нових, реконструкції і переозброєння діючих виробничих потужностей, зниження, поряд з цим, собівартості продукції, збільшення прибутків рибних господарств. При цьому підкреслюється важливість підвищення якості продукції, особливо наважки ставкової риби, що направляється на споживання в живому і охолодженому вигляді. Із збільшенням маси, збільшується істинна частина риби, більшу рибу легше обробляти, з неї можна приготувати більшу кількість страв і саме м'ясо більш цінне. Споживачі це враховують і надають перевагу великій рибі. При конкурентній боротьбі в кращому стані буде господарство, в якого риба буде мати більшу масу однієї штуки.

У ринкових умовах для рибного господарства набувають важливого значення питання зберігання і транспортування риби, фірмової торгівлі нею, до чого воно майже не готове. Автором запропоновані шляхи вирішення цих проблем.

Вся ця група питань належить до маркетингової діяльності. Вирішення їх у ринкових умовах повинно забезпечити конкурентоздатність рибогосподарського виробництва внутрішніх водойм.

Зовнішньоекономічні зв'язки рибних господарств дадуть можливість невелику частину рибної продукції продавати за кордон і мати можливість отримувати необхідну валюту, вивчати умови міжнародного ринку, забезпечувати підготовку до конкуренції на цьому ринку.

В роботі зроблений аналіз податкової системи та особливості її примінення в рибному господарстві. Обґрунтовано відмінення акцизного збору з рибної продукції, податків на доход і на добавлену вартість від реалізації живої та охолодженої риби, як таких, що вирощуються протягом двох років та при зберіганні і транспортуванні швидко псуються. Звільнення від сплати податків буде сприяти розвитку рибного господарства.

При ринкових умовах організаційні форми управління в рибному господарстві в першу чергу залежатимуть від форм власності, які будуть в кожному окремому підприємстві. З трьох форм власності – приватна, колективна, державна – відносно великий історичний період будуть переважати колективна та державна. При цих формах власності організаційною одиницею підприємництва буде підприємство, яке може іменуватися фірмою, компанією і т.п. Тому більш детально вивчалися саме питання удосконалення управління підприємством в умовах ринкової економіки.

В ринкових умовах кожна фірма, компанія чи інша господарюча одиниця з метою отримання і зростання прибутків та свого авторитету забезпечує високу точність визначення асортименту, кількості і якості товарів і послуг, які потрібні споживачам і які будуть куплені, визначають своїх споживачів і при оптовій торгівлі укладають з ними угоди, організують виробництво високоякісної продукції, скорочуючи власні затрати, забезпечують своєчасне виконання зобов'язань та розрахунків, ведуть стосунки з фінансовими і банківськими структурами, стимулюють ріст продуктивності праці. Ці питання вирішуються за допомогою науки по управлінню – менеджмент. У дисертації вивчені та узагальнені особливості впровадження менеджменту в рибне господарство України. Підкреслюючи важливість запровадження принципів менеджменту як системи поточного і перспективного планування, прогнозування та організації виробництва, реалізації продукції і послуг з метою отримання прибутків, автор обґрунтував необхідність приділення особливої уваги в рибному господарстві питанням стимулювання росту продуктивності праці, вдосконалення планування, введення бухгалтерського обліку, який базується на світових стандартах і рекомендований ООН, взаємовідносин з банками та важливість ство-

рення галузевого комерційного банку, впровадження комп'ютерної техніки в процесі управління та технології.

Значна увага в роботі приділена обґрунтуванню порядку створення в рибному господарстві орендних і колективних підприємств, кооперативів, акціонерних і господарських товариств, господарських об'єднань та організації в них праці і виробництва.

Шляхи вирішення техніко-економічних питань росту ефективності розвитку рибного господарства України /1-16/ при переході до ринкових відносин суттєвим чином не будуть відрізнятися від таких же напрямків, що здійснювалися напередодні цього періоду. Різниця буде лише в організаційному відношенні та в тому, що допущені збитки не списуватимуться, не буде перерозподілу коштів між господарствами, що ефективно працюють і тими, що мають збитки, не будуть виділятися бюджетні фінансування для поповнення нестачі власних оборотних коштів.

При ринкових умовах неефективна робота господарства закінчиться банкрутством, а для власників майна чи орендарів - втратою джерела доходів від вкладених капіталів, власного майна і місця роботи як джерела заробітків. У даному випадку діє економічний примус учасників виробництва шукати шляхи і напрямки росту ефективності виробництва.

Техніко-економічні чинники підвищення ефективності розвитку рибного господарства в Україні досліджувалися по основних напрямках рибогосподарського виробництва - товарне рибництво, відтворення рибних запасів, рибальство і обробка риби.

Рибництво в господарствах об'єднання "Укррибгосп" в даний час найбільше поширене з використанням трьох видів водойм - стави, лимани та садки і басейни. Майже багато спільного, виробництво на кожній категорії водойм пов'язане зі своїми особливостями, своїми показниками та резервами ефективності.

Ставки рибні господарства /2, 9, 11, 12, 16/ є основним джерелом надходження риби із внутрішніх водойм в Україні. В 1991р по об'єднанню "Укррибгосп" такої риби видоблено 67,1 тис. тонн, або 71,7 % від загального улову. Ці обсяги виробництва обумовлені наявною матеріально-технічною базою, що створена в країні. Станом на 01.01.92 державні рибокомбінати мали 69,4 тис. га ставів різних категорій, риболовецькі колгоспи цієї системи - 1,3 тис. га, 3215 сільськогосподарських колгоспів і радгоспів - 172,4 тис. га, із них цілком придатних для рибництва - 87,3 тис. гектарів.

Включно до 1983 р. жодна союзна республіка і країна Європи не вирощувала ставкової риби більше ніж Україна. З 1983 р. більше Україна стала вирощувати та виловлювати такої риби Російська Федерація.

Основним показником, що характеризує ефективність роботи ставкових рибних господарств є рибопродуктивність, тобто кількість риби, яка виловлюється в розрахунку на 1 га площі ставів. Це такий показник, в якому відображається стан технології, культура виробництва, рівень управління господарством. Від нього залежать всі економічні показники роботи рибницького підприємства. В залежності від кількості днів з температурою повітря вище 15 градусів територія України поділена на чотири зони рибництва: III, IV, V, VI. Для кожної з цих зон встановлена така зональна нормативна рибопродуктивність: III - 14,5 ц/га, IV - 19, V - 21,5, VI - 23, 5 ц/га.

В 1991 р. Сумський рибокомбінат, що розташований в III зоні, досяг середньої по господарству рибопродуктивності 23 ц/га, або майже на рівні VI зони. Такий рівень рибопродуктивності цей рибокомбінат отримує протягом багатьох років. Тривалий час окремі ланки Донецького рибокомбінату /V зона/ отримували 60-70 центнерів риби з гектара або майже в три рази більше зонального нормативу. Досягають рибопродуктивності вищої за зональну колгоспи та радгоспи, для яких рибництво є допоміжним виробництвом. У 1991 р. в Закарпатській області /IV зона/ окремі колгоспи отримали 31,2 центнера риби з 1 га, в Рівненській /III зона/ - 23,5; у Київській - 23,3 ц/га. Досвід передових господарств свідчить, що з 1 га водного дзеркала ставу можна отримувати риби значно більше, ніж передбачено нормативами, а сам норматив можна вважати за мінімальний рівень. Науково-дослідними інститутами рибного господарства розроблені технології вирощування 30-40-50 центнерів риби з 1 га.

Водночас у цілому по III зоні, де розташовані 11 рибокомбінатів із площей ставів 18,1 тис. га, нормативної рибопродуктивності в 1991 р. досяг лише один Сумський рибокомбінат. У чотирьох господарствах цієї зони рибопродуктивність була менша половини норми. За рахунок досягнення нормативної рибопродуктивності ця група господарств у 1991 р. додатково виловила 6 8,7 тис. тонн риби, чи більше на 50 % проти фактичного рівня.

В IV зоні у 1991 р. рибопродуктивність 19,7 ц/га, тобто більшу нормативної, мав лише Закарпатський рибокомбінат. Усі інші 6 об'єднань і рибокомбінатів за рахунок досягнення нормативу по рибопродуктивності могли б виловити риби на 71,4 % більше, ніж

було фактично в цьому щці. Ні один рибокомбінат У та У1 зон у 1991 р. нормативної рибопродуктивності не досяг. Таким чином, із 27 об'єднань і рибокомбінатів у 1991 році 25 не досягли нормативної зональної рибопродуктивності. Загалом, рибопродуктивність нагульних ставів у 1991 р. в середньому по всіх рибокомбінатах Укррибгоспу становила 12 ц/га, рибоводно-меліоративних станцій - 9,7, риболовецьких колгоспів - 11,5 і колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств по рибництву - 3,1 ц/га. Отже, у ставовому рибництві є значні резерви росту обсягів вирощування та вилову риби, а також ефективності роботи господарств за рахунок підвищення рибопродуктивності ставів. Автор звертає особливу увагу на цю проблему, рекомендує економічні, технічні та технологічні шляхи і засоби її вирішення.

Насамперед обґрунтовується необхідність приведення ставів у належний для рибництва стан - проведення меліоративних робіт, відбудування гідроспоруд, налагодження водопостачання, створення умов для розвитку природної кормової бази для риби. Біля 20 % ставів державних рибокомбінатів потребують реконструкції і за рахунок цього можна підвищити їх рибопродуктивність. Стримувала здійснення цих заходів відсутність необхідних коштів та матеріальних ресурсів.

Визначається вплив на рибопродуктивність ставів і ефективність розвитку рибництва кількості і якості рибопосадкового матеріалу. Більший за наважкою рибопосадковий матеріал за рахунок високої життєздатності забезпечує кращий вихід риби із зимівлі і нагулу, більш ефективне використання кормів та вегетаційного періоду, більшу наважку однієї штуки товарної риби. А все це підвищує показники ефективності рибництва. Не зважаючи на таке надзвичайне значення якості рибопосадкового матеріалу для успіху рибництва, у більшості господарств цьогорічки основної риби - коропа-не досягають нормативної маси однієї штуки. Такі нормативи встановлені для III і IV зон рибництва - 25 г і для У-У1 зон - 30 г. За 1991 р. середня маса цьогорічок об'єднань і рибокомбінатів Укррибгоспу становила 20,4 г. Тільки 4 господарства мали цьогорічок, що по масі відповідають нормативам.

Отже, рибне господарство має значні резерви росту ефективності за рахунок вдосконалення вирощування рибопосадкового матеріалу. Одним із шляхів цього є впровадження описаного автором Сумського методу вирощування рибопосадкового матеріалу. При цьому

методі зарибок вирощується два роки і на другому році досягає маси 50г. Завдяки такому рибопосадковому матеріалу Сумський рибокомбінат стало має високу рибопродуктивність ставів, стандартну масу товарної риби, низькі затрати кормів на одиницю продукції, високу рентабельність виробництва.

Серед чинників, що впливають на рибопродуктивність ставів та темпи росту обсягів вирощування риби у ставах, особливе місце належить кормам. Кількість і якість кормів на всьому протязі існування риби не відповідали його потребам. Десятиріччями корми для риби виділялися у межах 75-80 % нормативної потреби. Крім того, дуже часто виділені корми за рецептами були призначені великій рогатій худобі, свиням, курям, не мали потрібного для риби набору компонентів, особливо сирого протеїну.

Крім виділення із державних запасів, розглядалися інші шляхи вирішення питання забезпечення рибних господарств кормами. Зокрема, пропонувалося налагоджувати прямі зв'язки з виробниками зерна та передавати його комбикормовим заводам як сировини замовника. Чотири рибокомбінати мають великі сільськогосподарські цехи і в них є можливість використовувати орні землі на вирощування зерна з подальшим його використанням на виготовлення комбикормів для риби. Доказана висока ефективність і доцільність придбання земельних ділянок з метою вирощування зерна для рибних комбикормів.

Можливий варіант забезпечення рибних господарств кормами за рахунок використання площ ставів, чергуючи вирощування риби і зернових культур. Розрахунки свідчать, що високі врожаї зернових на багатих на гумус площах ставів, та значне підвищення рибопродуктивності після обробітку ложі ставу під посіви, забезпечать достатній рівень ефективності цього заходу.

В системі рибного господарства кілька років випробовується вирощування риби в полікультурі без штучних кормів. Теоретично і практично доказано, що на даному етапі розвитку рибиництва можна отримувати при відповідному видовому наборі риб без концентратів рибопродуктивність більшу 8 ц/га. Цей варіант можливо використовувати в багатьох випадках, та особливо він необхідний у перехідний період при незабезпеченості зерном.

Вивчалася ефективність вирощування у ставах рослинодних риб разом із коропом. Не вживаючи комбикормів, очисаючи стави від макро- та мікромкопінних водоростей, рослинодні риби сприя-

ють росту рибопродуктивності ставів, збільшенню обсягів вилову риби, зникненню собівартості продукції та росту її рентабельності. Розглядалася можливість росту ефективності ставового рибництва за рахунок впровадження нових цінних видів риб та раків. Няні набувають поширення порівняно нові види, зокрема такі як бугало, каналний сом, стерлядь.

В Україні видів риби можна збільшити в три рази за рахунок доведення показників використання ставового фонду колгоспів і радгоспів до середнього рівня, який досягнутий державними об'єднаннями і рибкомбінатами.

Для надання допомоги колгоспам і радгоспам у розвитку рибництва в системі агропрому були створені більше 40 рибоводно-меліоративних станцій /РМС/. Вони забезпечені риборозплідними ставами, транспортом, землерийною технікою, мають змогу вирощувати і продавати зарибок господарствам зони обслуговування, виконувати замовлення по облову ставів, ремонту і будівництву гідроспоруд. РМС зацікавлені надавати зазначену допомогу, бо це сприяє збільшенню їх доходів і відповідно заробітків працюючих. Зміни, що проходять в організації сільськогосподарського виробництва, свідчать про реальність зростання тут економічної активності. Це дає підстави, ^{врахувати} що буде звернена увага на ріст ефективності використання ставів.

Значне місце в дисертації займають дослідження розвитку лиманного рибного господарства /9, 11, 12, 13, 16/. Лиман, як природними умовами відділена частина моря чи іншого великого водоймища /з греської - гавань, бухта, затока/, при незначних затратах на створення гідроспоруд, стає придатним не лише для рибальства, але і для рибництва. В основному такі водойми мають площу 0,5-1,0 тисяч гектарів і більше. Тому капітальні вкладення в розрахунку на 1 га площі на них значно менші, ніж у ставових господарствах. При цьому можливо і необхідно будувати великі механізовані склади для кормів, використовувати потужні кормороздавачі, механізувати вилов риби, що сприяє зменшенню затрат ручної праці, підвищенню її продуктивності, зменшенню питомих капіталовкладень та росту економічної ефективності виробництва в цілому.

Через великі розміри лиманів та через те, що вода з них не випускається, вирощування риби в них контролюється ладіною в меншій мірі ніж у ставах. Їх важче ніж стави обловлювати, обе-

рігати від проникнення небажаних видів риби та представників рослинного і тваринного світу, а також від незаконного лову риби. Такий стан справ, а до недавнього і недостатній досвід експлуатації таких водойм, стримували розвиток лиманного рибництва.

Першим почав використовувати такі водойми Запорізький рибокомбінат, зарибивши Білозерський лиман, який має площу 1000 га і використовувався риболовецьким колгоспом для вилову риби від природного відтворення. Промислова рибопродуктивність складала кілька десятків кілограм переважно малоцінної риби. Здійснення Запорізьким рибокомбінатом на водоймі комплексу рибоводно-меліоративних заходів, зариблення рослинними рибами і коропом, годівля риби, дали можливість протягом останніх 10 років виловлювати із лиману щорічно більше 20 центнерів риби з гектара.

Зазначені результати експлуатації Білозерського лиману зробили великий вплив на підвищення ефективності використання великих ставів та розвитку лиманного рибництва. По такій технології почали експлуатувати велику кількість водойм.

Автор здійснив аналіз показників, які характеризують ефективність експлуатації ряду лиманів, показав чим відрізняються технології, організація праці і виробництва, визначив найефективніші з них. Підсумки досліджень використовувалися при розробці програми розвитку лиманного рибництва України на міжводних ділянках водосховищ дніпровського каскаду. Ці ділянки переважно не використовуються для нагулу і нересту риби, заростають верболозами і виходять із господарського обороту. В той же час ділянок для будівництва нових ставів стає все менше. Використовуючи землесоси, рибні господарства намагають греблі і відділені ділянки водосховищ використовувати як нагульні стави.

Національною програмою розвитку рибництва в Україні до 2000 року таких лиманів передбачається створити 46,2 тис. га, в яких можна буде виловлювати 37,6 тис. тонн риби, або майже в 2 рази більше ніж тепер виловлюється із усіх водосховищ дніпровського каскаду. Такого типу рибні господарства створюються на затоках Азовського і Чорного морів. Відділяючи греблями ці затоки, розсолонюючи в них воду, рибососи створюють надійні джерела надходження живої і свіжої риби. До 2000 р. тут передбачено створити 31,4 тис. га лиманних рибних господарств з проектною потужністю вилову 21,4 тис. тонн риби.

В рибництві України виділяються садкові і басейнові рибні

господарства, які працюють на теплих водах енергетичних об'єктів /11, 12, 13/. Тепловодні господарства є індустріальними виробництвами і мають значні переваги в порівнянні з рибницькими господарствами інших типів. Це – можливість забезпечити повну механізацію працевітких процесів і високу продуктивність праці, продовжений період вирощування риби і керованість технологічного процесу, значна незалежність від кліматичних умов та географічного розташування господарства, сприятливий температурний режим, невелика потреба водних та земельних площ, високий рівень концентрації виробництва і ін.

Тепловодні рибні господарства в 1991 р. використовували 214 тис. кв. м садків та басейнів. Виловлено рибу із 147,9 тис. кв. м і отримано 10,2 тисяч тонн продукції, що становить 12,5 % до загального вилову товарної риби об'єднання "Укррибгосп". В середньому по цій групі господарств отримано 69 кг риби з квадратного метра площі садків і басейнів. Водночас досвід передових вітчизняних та зарубіжних господарств свідчить, що їх рибопроductивність не обмежується 100 і навіть 200 кг/кв.м. Таким чином, вже із зазначеного видно, що тепловодне рибництво має значні невикористані можливості.

Протягом розвитку тепловодного рибництва певний період здійснювалось вдосконалення технології вирощування риби, методів боротьби із захворюваннями риби, визначалися шляхи збільшення обсягів вирощування. Проте значного розвитку тепловодне рибництво не набувало через низьку економічну ефективність та збитковість виробництва. З часом це виробництво стало прибутковим. На підставі аналізу показників тепловодного рибництва обґрунтовано основні напрямки підвищення ефективності його розвитку.

Аналіз структури собівартості продукції тепловодних рибних господарств показав, що тривалий час питома вага вартості комбикормів у затратах перевищує 70 відсотків. Тому саме тут слід шукати основні резерви зниження собівартості продукції та підвищення її рентабельності. Корми в тепловодному рибництві повинні бути повністю збалансованими відповідно з вимогами організму риб, бо природних кормів тут майже немає. У зв'язку з такою насиченістю корми мають високу ціну. Результати аналізу свідчать про значні можливості підвищення ефективності використання кормів шляхом багаторазової годівлі риби – 10–20 і більше разів на добу. Крім того, досвід підтвердив, що дає значний ефект згодовування підтримуючих

дешевих кормів з невисоким вмістом протеїну в період, коли температура води нижча оптимального рівня для росту риби. Є можливість скоротити витрати на корми в тепловодному рибництві за рахунок використання природної кормової бази водоєм-охолоджувачів і розробки дешевих, але повноцінних у кормовому відношенні кормів.

Значна частина затрат та значний вплив на ефективність вирощування риби в теплій воді приходить на рибопосадковий матеріал. Посадка на вирощування молоді коропа, що має стандартну наважку 25 г і більше, в доброму фізіологічному стані сприяє тому, що з самого початку вирощування риби ефективно використовується вегетаційний період, корми і інші ресурси.

Використання для вирощування в теплій воді молоді, що вирощувалася у ставках, приводить до залежності тепловодного рибництва від ставкового, а це, в свою чергу, залежить від природних та погодних умов. Така молодь травмується при транспортуванні і змушена витрачати енергію на звикання до умов тепловодного рибництва. Виходом із становища є вирощування молоді також на теплій воді. Результати вирощування зарібку на теплій воді аналізувалися за даними об'єднання "Дніпрорибгосп" та Білоцерківського і Харківського рибокомбінатів. Можливості проводити в теплій воді нерест протягом всього року дозволяє вирощувати рибопосадковий матеріал необхідних розмірів для власних потреб, а також випускати ранню личинку для отримання стандартного зарібку із вирощених ставів. Поряд із вже названими чинниками визначався вплив на ефективність тепловодного рибництва об'єктів вирощування. Дослідження свідчать, що для цієї мети слід, в першу чергу, використовувати кращі породи коропа з додавкою до 10 % рослинної риби, в основному пістрявого товстолоба. Ці риби ефективно використовують відносно дешеві корми і їх рибопосадковий матеріал є масовим та таким, що його не складно вирощувати.

Високу ефективність забезпечує вирощування в садках і басейнах каналного сома і форелі. Вирощування форелі особливо сприяє росту ефективності тепловодного рибництва, бо вона забезпечує отримання другого врожаю, даючи значну добавку наважки в зимовий період. Дослідженнями доведено, що і садкові, і басейнові тепловодні рибні господарства можуть бути високоефективними, хоча басейнове господарство в більшій мірі кероване і менше втрачає кормів, та по ряду якісних показників має перевагу над

садковим.

Таким чином, тепловодні рибні господарства при енергетичних об'єктах України мають значні технічні, технологічні та економічні переваги над рибними господарствами інших типів, мають значні можливості за допомогою інтенсивних методів забезпечити ріст обсягів вирощування риби і високу ефективність виробництва.

Серед інших напрямків рибництва автор виділяє штучне відтворення рибних запасів природних водойм та водосховищ /1-4, 6-9, 11, 12/. Це викликано, по-перше, тим, що в нашій країні є великий фонд таких водойм. В Україні є 71183 річки, довжина яких 248264 км, площа озер та лиманів становить 402150 га, а водосховищ і ставів – 1172600 га, із них – ставів – 208600 га. З іншого боку, риби із природних водойм виловлюється мало. Так, в 1991 р. із рік виловлено 209 т, або 0,84 кг на 1 кілометр, із озер і лиманів відповідно 4251 т, 10,6 кг/га, із водосховищ 16732 т, 17,4 кг/га.

Вилов у країні можна було б збільшити за рахунок покращення умов природнього відтворення запасів риби. Проте стан навколишнього середовища такий, що на це розраховувати немає підстав. Тому досягти різкого підвищення продуктивності цих водойм можливо лише в тому випадку, якщо процеси відтворення рибних запасів будуть взяті під контроль людини. У зв'язку з цим розробка шляхів удосконалення рибництва на природних водоймах, встановлення шляхів та резервів підвищення його економічної ефективності набуває важливого теоретичного і практичного значення, вимагає до себе відповідної уваги науки та практики.

Шляхи росту ефективності розвитку штучного відтворення рибних запасів розглядаються з одного боку як робота підприємств /рибоводних заводів, нерестово-вирощених рибних господарств і ін./, які здійснюють вирощування молоді, що направляється на зариблення водойм, і з другого – як показники промислової віддачі від зариблення та кінцевих результатів процесу в вигляді показників, що оцінюють кількість, якість, вартість, прибутковість виробленої готової продукції, отриманої від промислової віддачі.

Як мінімум, промислова віддача повинна бути такою, щоби вартість отриманої рибопродукції покривала витрати господарств по випуску рибопосадкового матеріалу, а також затрати на вилов і обробку продукції із промислової віддачі та забезпечила отримання прибутків в обсягах, необхідних для окупності в нормативні строки

капітальних вкладень у тій частині, що припадають на вирощуваних риб у галузі рибиництва, рибальства та обробки риби.

Виходячи з цього, ефективність рибницьких заходів повинна визначатися кількістю і якістю риб-сирцю від промислової віддачі, а також рентабельності продукції з цього сирцю. На рівень цих показників впливає ^{велика} кількість факторів, які можна об'єднати в такі групи: собівартість рибопосадкового матеріалу; кількість рибопосадкового матеріалу і його життєздатність, а також вид вирощуваних риб; умови життя риб у заселяемій водоїмі та тривалість періоду необхідного для досягнення рибами промислових розмірів; інтенсивність рибальства та вплив умов рибалок-аматорів; витрати на вилов риби; витрати на обробку риби-сирцю; рівень цін на рибопродукцію та їх обґрунтованість; питомі капітальні вкладення в галузі рибиництва, рибальства, обробки.

З цих груп факторів, що впливають на рівень ефективності штучного відтворення рибних запасів, безпосередньо від діяльності господарств, які вирощують рибопосадковий матеріал, залежать лише перших два та до певної міри третій. Решта факторів залежить переважно від діяльності рибодобувних та обробних підприємств, які і повинні враховувати кінцевий результат заходів по штучному відтворенню рибних запасів.

Для аналізу ефективності роботи рибницьких господарств, що здійснюють вирощування рибопосадкового матеріалу для природних водоїм, автором розроблена методика та система показників її визначення. Ці показники охоплюють всі послідовні технологічні процеси в рибистві: заготівля шлідників і отримання статевих продуктів, робота цехів інкубаційних, по вирощуванні молоді риб, вирощуванню живих кормів. По кожному процесу передбачені як рибницько-технологічні показники, так і економічні. Заключна група показників пов'язана з ефективністю використання рибницьким підприємством основних засобів і оборотних коштів, трудових ресурсів та визначенням ефективності витрат на вирощування молоді риб. Таким чином, використовувачи цю методику є можливість бачити результативність кожного етапу і в необхідних випадках впливати на формування її рівня. Здійснено аналіз показників ефективності діяльності такого типу рибницьких господарств, в т.ч. першого російського і одного із перших у світі Нікольського рибоводного заводу /1, 2/.

Результати аналізу дозволили розробити пропозиції щодо по-

лішення роботи цих господарств. Зокрема, доказано, що вирощування киттєздатного рибопосадкового матеріалу для природних водойм є доповільним і ефективним як з біологічної, так і економічної точок зору. Показана необхідність переведення рибоводних заводів і нерестово-виросних рибницьких господарств на господарський розрахунок та ефективність заходів по концентрації вирощування рибопосадкового матеріалу. Розроблені пропозиції по удосконаленню на цих господарствах планування, обліку та звітності, які відображають ефективність тієї частини процесу штучного відтворення рибних запасів, які безпосередньо залежать від діяльності рибзаводів і нерестово-виросних рибних господарств. У 1991 р. із Каховського водосховища виловлено за рахунок штучного відтворення рибних запасів 1,4 тис. тонн рослиноїдних риб. Це становить більше 20% від загального вилову риби із водосховища і свідчить про великі можливості зариблення природних і штучних водойм.

Рибальство – це галузь рибного господарства, яка об'єднує державні підприємства та риболовецькі колгоспи, що здійснюють вилов риби із природних водойм та водосховищ /3, 4, 6-9, 11, 12, 16/. В роботі вивчені питання підвищення ефективності використання природних водойм та водосховищ для вилову риби і роботи господарств, що здійснюють промисел риби, в основному – риболовецьких колгоспів. Об'єднуючим для обох напрямків досліджень є стан рибних запасів водойм, що експлуатуються.

В 1991 р. із природних водойм 5 рибокомбінатів і 27 рибоколгоспів об'єднання "Укррибгосп" виловили 12,1 тис. тонн риби, в тому числі рибоколгоспи – 11,9 і рибокомбінати – 0,2 тис. тонн. Вилов з цих водойм у 1991 р. становив 12,9 % до загального вилову риби по об'єднанню в цілому.

Риболовецькі колгоспи виловлюють рибу переважно із водосховищ. Тому для оцінки ефективності розвитку рибальства в Україні особливий інтерес у рибогосподарському відношенні мають водосховища дніпровського каскаду. Про стан їх сировинних запасів свідчать наступні дані:

Назва водосховищ	: Площа, тис. га	: Проектна потужність по вилову риби		: фактичний вилов риби за 1991 рік		: % освоєння проєктної потужності
		: тис. ц	: в кг	: тис. ц	: в кг	
Каївське	92	42	45,7	8,6	9,3	20,5
Каївсььєз	68	28	41,2	3,8	5,6	13,6

Продовження таблиці

Кременчуцьке	225	180	80,0	69,1	30,7	38,4
Дніпродзержинське	57	44	77,2	9,1	16,0	20,7
Дніпровське	41	15	36,6	6,5	15,9	43,3
Каховське	215,5	122	56,6	66,5	30,9	54,5
Разом:	698,5	431	61,7	163,6	23,4	38,0

Частина виловленої із Каховського водосховища риби припадає на риболовецькі колгоспи "Укррибакколгоспоб'єднання".

Загалом приведені дані свідчать, що дніпровські водосховища забезпечуть лише 38 % від обсягів вилову риби, які передбачалися проектними документами. Замість 62 кг риби з 1 га дзеркала водосховища в 1991 р. було виловлено лише 23 кг. При цьому рівень освоєння окремих водосховищ коливається від 13,6 до 54,5 відсотків. В усьому вилову риби із каскаду водосховищ велика питома вага малоцінних тильки і іншого дріб'язку і в 1991 р. становила 17,2 %. А на Каховському водосховищі цей показник в тому році складав 31,5 %. Таким чином, стан рибних запасів водосховищ потребує значного покращення. Тому в роботі розглядається комплекс заходів, що сприяли б цьому.

Крім розглянутих шляхів росту ефективності рибальства за рахунок штучного відтворення рибних запасів, автор обґрунтував економічну ефективність зміцнення сировинної бази шляхом організації раціонального використання – інтенсифікація вилову малоцінних видів риб, встановлення весняно-літньої заборони на вилов для сприяння нересту, дотримання ліміту на вилов цінних видів риб, обмеження примінення сіток з розміром вічка, що виловлює небажаних розмірів риб, здійснення меліорації нерестилищ, упорядкування аматорського рибальства. Крім того, розглядається можливість: зменшення стоків забруднених вод в водосховища, врахування інтересів рибного господарства при будівництвах водозаборів, зменшення негативного впливу на рибні запаси роботи водного транспорту та випуску води із водосховища для потреб гідроелектростанцій.

Результати рибальства залежать від рівня організації праці і виробництва при вилові риби, від економічних наслідків роботи рибодобувних господарств та їх фінансового стану. В дисертації розглянуті й обґрунтовані шляхи зміцнення економіки риболовецьких колгоспів. Зокрема, виявляється вплив на неї якості уловів, питомої ваги цінних видів риб, механізації промислу, використання активних

знарядь лову риби, росту продуктивності праці колгоспних рибалок та фондівддачі, ефективного використання матеріальних ресурсів, участі рибокомбінатів в рибоводно-меліоративних заходах на водосховищах, розвитку підсобних промислів, розмірів рибколгоспів, концентрація виробництва, зниження собівартості вилову риби. По кожному з напрямків розроблені конкретні пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності роботи риболовецьких колгоспів. Від цього в значній мірі залежить рівень використання рибних запасів майже 700 тис.га водосховищ дніпровського каскаду для забезпечення населення цінним продуктом харчування.

Обробка риби – заключний етап виробничих процесів рибного господарства /2, 3,4,5,12,13,16 /. Цей вид діяльності не створює нової продукції, а лише може міняти її смакові якості, робити її готовою для споживання, давати можливість зберігати її довший час. В 1991 р. підприємства і рибколгоспи об'єднання "Укррибгосп" виробили 94,7 тис. тонн харчової рибопродукції. Із неї 88,1 % направлено на споживання в живому та охолодженому стані.

В системі об'єднання "Укррибгосп" діє 16 рибообробних цехів. В основному вони здійснюють холодне копчення та в'ялення риби. По цій продукції сумарна потужність цехів складає 11,4 тис.тонн готової продукції на рік. Крім того, ці цехи роблять посол риби та деякі з них випускають морожену продукцію. В 1991 р. вироблено копченої риби 8,7 тис.тонн, або 9,2 % від загальної кількості харчової рибопродукції. До копченої відносяться баличні вироби, яких в тому році було 0,3 тис.тонн. В'яленої риби було вироблено 1 тис.тонн, мороженої – в основному судак – 0,5 тис.тонн та салоної – переважно оселедці – 0,8 тис.тонн.

Риба з прісних водойм в усіх видах обробки користується великим попитом. Але її виробляється мало. Так, живої риби на рік в розрахунку на душу населення України виробляється 1,3 кг, копченої – 170 грамів, в'яленої – 19 грамів. При цьому більше половини копченої риби вироблено з океанічної рибної сировини. Аналіз стану справ з обробкою риби показав, що для збільшення обсягів, підвищення якості рибної продукції і ефективності цього напрямку діяльності є необхідність вдосконалити організацію виробництва, технічний стан та технології. З організаційних питань важливе значення для рибообробних цехів має забезпечення їх рибосировиною. Тривалий час ці цехи забезпечувалися океанічною сировиною майже в примусовому порядку, а обробка риби, хоч була вивокорентабельною, відволікала зусилля рибних господарств від розвитку рибного господарства внутрішніх водойм.

На початку 90-х років через зміни в економічних зв'язках України значно зменшилися обсяги завою океанічної рибної сировини і рибцехи перейшли на обробку переважно риби внутрішніх водойм. Як правило, кожний рибокомбінат не має достатньої кількості сировини для повного використання потужностей рибообробного цеху. Водночас багато господарств рибу, яку слід було б спрямувати на коптіння чи в'ялення, використовують в охолодженному вигляді. В зв'язку з цим визначена ефективність можливих варіантів створення асоціацій і інших видів об'єднань для спільної обробки риби. Цей захід дозволить збільшити обсяги виробництва копченої і в'яленої рибної продукції і підвищить показники ефективності діяльності господарств, що об'єдналися. В свою чергу для зазначених господарств виникає необхідність мати холодильники як для зберігання партії риби, яка підготовляється для відправлення на обробку, так і для готової продукції.

В зв'язку із зменшенням кількості океанічної сировини набуває ваги питання повного використання рибної сировини на харчові цілі та використання відходів для годівлі свиней і птиці. Тепер лише при виготовленні балічних виробів риба розчленовується. При цьому використовуються відходи - зокрема нутрощі - для продажу на годівлю худоби і птиці. При інших видах обробки такі відходи втрачаються для національного господарства.

Особливості рибообробки в системі об'єднання "Укррибгосп" є те, що засоби механізації процесів коптіння і в'яління не досить досконалі. Мікрокомп'ютери і мікропроцесори для контролю за коптінням, які мають поширення в світі, цими цехами не застосовуються. Не застосовується бездимне коптіння за допомогою коптільного препарату, який використовується для впливу на смакові якості риби, а не як консервант. Обробка риби таким способом скорочує тривалість процесу, зменшує енергетичні затрати та негативний вплив на стан здоров'я людей.

В зв'язку з труднощами при реалізації риби, які виникли на початку 90-х років, рибокомбінати мають потребу направляти рибу на виготовлення консервів, а в складі об'єднання "Укррибгосп" такого виробництва немає. Риба-сирець, яка зберігається в холодильниках, направляється на в'яління та коптіння в розмороженому вигляді. Але коли проходить розморожування, то риба втрачає танинний сік, окислюється. Для цього необхідна техніка /дефростери/, яка би прискорила процес і зберегла якість продукції. При виготовленні балічних виробів немає досконалого устаткування для розчленування риби. Впровадження нових форм організації виробництва, удосконалення техніки

і технології будуть сприяти росту ефективності рибообробки та підвищенню якості продукції.

В публікаціях та в дисертаційній роботі автор робить висновки, що в рибному господарстві внутрішніх водойм України протягом тривалого часу створювалася матеріально-технічна база і воно в порівнянні з іншими країнами Європи досягло високого рівня розвитку. Водночас обсяги вилову риби із внутрішніх водойм та виробництво продукції не задовольняють потреб населення країни. Для підвищення рівня задоволення потреб в цій продукції необхідно створювати нові потужності по вирощуванню, вилову і обробці риби, а також використати значні резерви росту обсягів виробництва та ефективності розвитку рибогосподарського виробництва, які є в нашій країні.

Основними напрямками та шляхами підвищення ефективності розвитку рибного господарства в Україні на сучасному етапі є: ріст продуктивності праці за рахунок вдосконалення систем її організації і оплати та систем заохочення в вигляді премій, пільг, акцій та ін.; механізації та автоматизації трудомістких процесів, вдосконалення технологій рибогосподарського виробництва; зниження матеріалоемкості, енергоемкості, фондоемкості продукції та інших витрат на вирощування, вилов та обробку риби; впровадження ринкових відносин, в тому числі здійснення приватизації, примінення принципів менеджменту та маркетингу; збільшення вилову риби із ставів за рахунок приведення гідроспоруд і ложа ставів у належний для рибництва стан, вирощування життєздатного зарибка, забезпечення комбікормами, запровадження полікультури, вирощування нових видів риб та інших заходів підвищення рибопродуктивності, а також доведення показників ставового рибництва в колгоспах і радгоспах до рівня, який досягнутий державними рибними господарствами; подальший розвиток лиманного рибництва; підвищення рибопродуктивності тепловодних рибних господарств та зниження собівартості вирощеної тут риби; більш повне використання природних водойм для вилову риби за рахунок штучного відтворення рибних запасів; зміцнення сировинної бази рибальства водосховищ дніпровського каскаду та зміцнення економіки риболовецьких колгоспів; удосконалення техніки та технології обробки риби.

Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційної роботи відображені в наступних опублікованих працях:

І. Книга об основоположнике научного рыбоводства. // Рыбоводство и рыболовство. - 1974. - № 3. - С. 29.

2. Экономическая эффективность деятельности Никольского рыбо-
завода // Вопросы рыбохозяйственного освоения внутренних водоемов
РСФСР. Известия Государственного научно-исследовательского инсти-
тута озерного и речного рыбного хозяйства. - Т. 75. - Ленинград:
Минрыбхоз РСФСР, 1971. - С. 179-185.

3. О совершенствовании планирования, учета и отчетности на
сиговых рыбоводных заводах // Вопросы рыбохозяйственного освоения
внутренних водоемов РСФСР. Известия Государственного научно-иссле-
довательского института озерного и речного рыбного хозяйства. -
т. 75. - Ленинград: Минрыбхоз РСФСР, 1971. - С. 165-178.

4. Об экономической эффективности искусственного воспроизвод-
ства запасов сиговых рыб // Краткие тезисы докладов к четвертому
совещанию молодых научных работников ГосНИОРХ. - Ленинград: Мин-
рыбхоз РСФСР, 1972. - С. 56-58.

5. Об экономических вопросах массовой переработки океаническо-
го полуфабриката на рыбозаводах внутренних водоемов // Краткие те-
зисы докладов к четвертому совещанию молодых научных работников
ГосНИОРХ. - Ленинград: Минрыбхоз РСФСР, 1972. - С. 59-61.

6. Пути укрепления экономики рыболовецких колхозов // Наука
и передовой опыт - производству. Львов: Укрглаврыбхоз, 1973. -
С. 3-4 /соавтор В.Н.Вержанская/.

7. Некоторые вопросы экономики рыболовецких колхозов Кахов-
ского водохранилища // Рыбное хозяйство. Выпуск 18. Республикан-
ский межведомственный тематический научный сборник. К.: Урожай,
1974. - С. 114-121 /соавтор Ф.Ф.Гулий/.

8. О некоторых экономических и технологических вопросах сига-
водства // Рыбохозяйственное изучение внутренних водоемов. Сбор-
ник № 13. Ленинград: Минрыбхоз РСФСР. - 1974. - С. 91-96.

9. Растительноядные рыбы - резерв эффективности товарного рыбо-
водства Украины // Биологические основы и производственный опыт
рыбохозяйственного и мелиоративного использования дальневосточных
растительноядных рыб. Краткие тезисы докладов к X Всесоюзному со-
вещанию по проблемам освоения растительноядных рыб /г.Славянск/.
- М.: Минрыбхоз СССР. - 1984. - С. 15-16 /соавтор М.Г.Гробокопа-
тель/.

10. Сочетание интересов рыбохозяйственного производства в терри-
ториальном и отраслевом управлении // Совершенствование деятельно-
сти местных органов управления по обеспечению комплексности разви-
тия регионов на основе сочетания территориального и отраслевого

планирования. Тезисы докладов Республиканской научно-практической конференции. К.: Госплан УССР, 1985 - С. 103-104/Соавтор М.Г.Гробокопатель/.

11. Внедрение передового опыта - важный путь повышения экономической эффективности хозяйств // Рыбное хозяйство. - 1986. - № 4. - С. 19-21.

12. Тенденции развития рыбохозяйственного комплекса Украинской ССР. //Народнохозяйственный комплекс УССР /структура и эффективность/. Сборник научных трудов К.: СОНС УССР АН УССР, 1986 - С. 99-108. /соавторы Г.С.Кривошея, Ю.Г.Березянко/.

13. Экономическая эффективность рыбоводства на теплых водах энергетических объектов // Рыбное хозяйство. - 1987 - № 4. - С. 28-33.

14. Совершенствование методов хозяйствования в рыбокомбинатах Укрглаврыбхоза. // Рыбное хозяйство. Республиканский межведомственный тематический научный сборник. Выпуск 42. К.: Урожай. 1988 - С. 3-6 /соавтор М.Г.Гробокопатель/.

15. До питання вдосконалення нормативного методу розподілу прибутків рыбокомбінатів Укррибгоспу // Рибне господарство. Республіканський міжвідомчий тематичний науковий збірник. Випуск 45. К.: Урожай. - 1991 - С. 74-77 /співавтори М.Г.Гробокопатель, В.І.Демченко, Н.І.Смиртюк/.

16. Шляхи і форми переходу підприємств рибного господарства до ринкових відносин // - К.: Товариство "Знання" України. - 1992 - 44 с.

Підписано до друку 05.05.93. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Офсетний друк. Ум.друк.арк. 1,63. Тир. 120 прим. Зам. 994в

ВПК корпорації УкрІТІ, 252171, Київ, вул. Горького, 180.

464984

AB 27.374